

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
51. Seri / Yıl 2008

**GENEL MAKRO EKONOMİK
DEĞERLENDİRME
VE
2008 YILI BÜTÇESİ***

Hasan Basri AKTAN

Maliye Bakanlığı
Müsteşarı

* 3 Ocak 2008 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde verilen konferans tebliği metni

1- GİRİŞ

Saygıdeğer Hocalarım ve Değerli Katılımcılar,

Öncelikle hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bu programı düzenleyen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dekanlığına, Maliye Bölümüne ve Maliye Araştırma Merkezine teşekkür ediyorum.

Konuşmamda Türkiye ekonomisinde gelişmeler ve mali yönetim sisteminin temelini oluşturan bütçe ile ilgili uygulanan politikalardan bahsetmek istiyorum.

Türkiye, son yıllarda makro ekonomik göstergelerinde kaydettiği olumlu gelişmelerle birçok ülkeye örnek olacak performans sergiledi. Ayrıca bu dönemde uygulanan bütçe ve ekonomi politikaları sonucunda temel ekonomik göstergelerde önemli iyileşme olduğunu ifade ederek konuşmama başlamak istiyorum.

Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi hızlandı. Bu gelişmeler; ekonomide enflasyonun tek haneye düşürülmesi, 23 çeyrektir aralıksız bir büyümenin sağlanması, bütçe açığının geçmiş yıllara göre önemli ölçüde azaltılması ve faiz oranlarının düşürülmesi ile gerçekleştirildi. Kamu maliyesinde sağlanan disiplin ve ihtiyatlı para politikası sayesinde, kamu borç yükü bir endişe kaynağı olmaktan çıkarıldı, ekonomi politikalarına olan güven güçlendirildi, enflasyonist beklentiler kırıldı ve enflasyon tek haneli seviyelere düşürüldü. Ekonomide istikrarlı büyüme sayesinde borç yükünde de önemli oranda gerileme sağlandı.

Bu istikrar ortamı sayesinde 2006 yılında yaşanan küresel dalgalanmaya rağmen 2007 yılı finansman programının temel dengelerinin korunması sağlandı. 2007 yılında kaydedilen olumlu gelişmelerin 2008 yılında da devam etmesini bekliyoruz. 2008 yılında temel olarak ekonomide özelleştirme, kayıt dışılığın azaltılması, finansal sektörlerde araç çeşitliliğinin ve derinliğinin artırılması, iş ortamının iyileştirilmesi ve istihdam üzerindeki yüklerin kaldırılmasına yönelik çalışmaların temel öncelikler arasında olduğunu belirtmek istiyorum.

Gerçekleştirilen yapısal reformlar yatırım ortamını küresel sermaye açısından son derece çekici hale getirdi. Doğrudan küresel yatırımlara yönelik kısıtlamalar ortadan kaldırıldı ve şirket kurma işlemleri sadeleştirildi.

Ekonomide özel sektöre dayalı büyüme ekonomisinin gerçekleştirilmesi için sağlıklı bir yatırım ortamının oluşturulmasına dönük çalışmalar Ar-Ge ile ilgili yeni politikalarla birlikte 2008 yılında da devam edecektir.

2- DÜNYA EKONOMİSİNE İLİŞKİN GELİŞMELER

Değerli Katılımcılar,

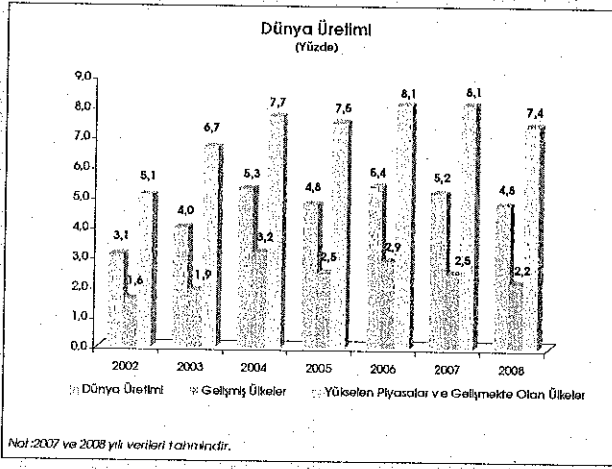
Türkiye ekonomisi ile ilgili gelişmelere geçmeden önce dünya ekonomisindeki gelişmelere kısaca değinmek istiyorum.

Dünya ekonomisi son yıllarda, gelişmekte olan ülkelerin gerçekleştirdikleri yüksek büyüme hızlarının da etkisiyle, büyüme açısından önemli bir aşama kaydetti.

Dünya genelinde enflasyon oranlarının denetim altında tutulması ve makroekonomik istikrarın korunmasına katkı sağlandı.

KÜRESEL BÜYÜME SÜRECİ

Küresel ekonomideki büyüme sürecinin, 2006 yılında olduğu gibi 2007 yılında da devam edeceği ve dünya ekonomisinin yüzde 5,2 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Dünya ekonomisinde önemli bir yer tutan yükselen piyasa ekonomileri 2007 yılında olumlu bir performans gösterdi. Türkiye, Çin, Hindistan, Arjantin ve Tayland'ı da içine alan yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerdeki büyüme süreci, ihracat ve emtia fiyatlarındaki artışlar ile finansal piyasalardaki olumlu koşulların etkisiyle devam etti. Küresel sermayenin, mali istikrarın sağlandığı yükselen piyasa ekonomilerine yöneldiği bir gerçektir. Bu ülkelerde, 2007 yılında yaklaşık yüzde 8,1 oranında büyüme gerçekleşmesi tahmin edilmektedir.

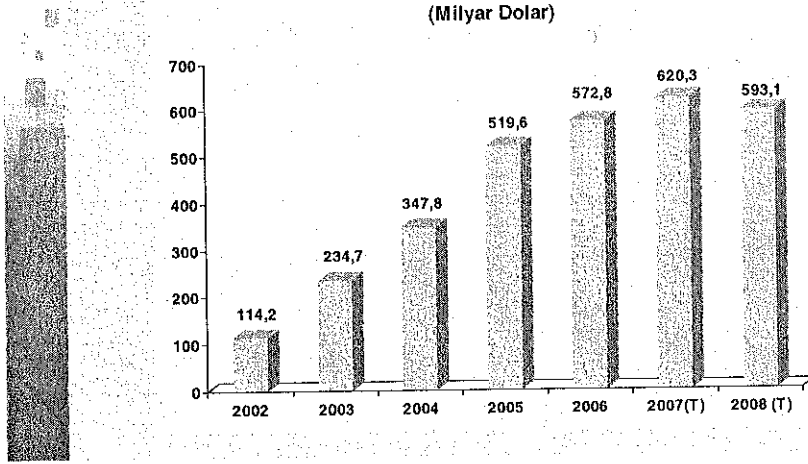
Finansal piyasalar, yüksek risk iştahı ve likidite bolluğunun yaşandığı 2006 ve 2007 yılının ilk yarısında güçlü bir seyir izledi. Gelişmiş ülkelerdeki faiz oranlarına dair belirsizlikler ve ABD konut sektöründeki sıkıntılar, küresel ekonomideki iyimser havayı geçen yılın ikinci yarısından itibaren olumsuz etkiledi. Dünya genelinde borsa endekslerinde ciddi kayıplar yaşandı. Bunun üzerine ABD Merkez Bankası FED, iki kez faiz indirimine gitti. Yapılan faiz indirimlerinin ardından finansal piyasalardaki dalgalanma azaldı. Ancak piyasalardaki hareketlilik devam etmekte olup kredi sektörünün yol açtığı sorunların etkileri henüz tam olarak ortaya çıkmadı. ABD ekonomisinin yavaşlayacağına ilişkin endişeler, doların değer kaybetmesine neden

olmaktadır. Euro'nun dolar karşısında değer kazanmasının ise AB ekonomilerini olumsuz etkilemesi beklenmektedir.

Gelişmiş ülkelerde yaşanan finansal çalkantıların aksine, gelişmekte olan ülkeler bu türbülansın fazla etkilenmedi. Esasen IMF tahminlerine göre 2007 yılında dünya büyümesine Çin ve Hindistan'ın yüksek oranlarda katkı yapacağı öngörülmektedir. 2008 yılında ise gelişmekte olan ekonomilerin güçlü büyüme eğilimlerini devam ettireceği beklenmektedir.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE YÖNELİK NET SERMAYE AKIMLARI

2002 yılından bu yana, küresel likidite koşullarının yarattığı olumlu hava ile gelişmekte olan ülkelere yönelen ve tarihi düzeylere ulaşan net sermaye akımlarının 2007 yılında 620,3 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.

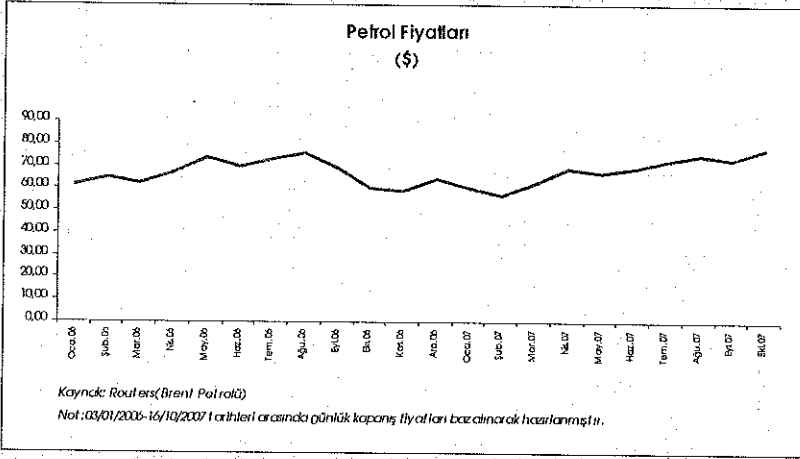
Gelişmiş ekonomilerin finansal sistemlerinde artan kısıtlanlıklar ve risk iştahındaki azalmanın küresel likidite koşullarında daralmaya yol açacağına yönelik beklentiler arttı. Bu nedenle, önümüzdeki yıl, cari açığın finansmanında sermaye akımlarına ihtiyaç duyan Türkiye gibi yükselen ekonomilerin uluslararası gelişmeleri yakından izleyeceği bir yıl olacaktır.

Petrol, dünyanın en önemli enerji kaynağı olmayı sürdürmekte, diğer taraftan fiyatlardaki dalgalanmalar arz ve talep koşullarına bağlı olarak devam etmektedir. Yüksek petrol fiyatlarının küresel ekonomiye olan etkileri, petrol ithal ve ihraç eden ülkeler açısından değişik etkiler göstermektedir. Yüksek petrol fiyatları, petrol ithalatçısı ülkelerin reel gelirlerini düşürmektedir. Petrol ürünleri talebinin kısa vadeli fiyat esnekliğinin düşük olması petrol giderlerini artırmaktadır. Yüksek fiyatlar, temel

girdi fiyatlarını, emtia fiyatlarını ve dolayısıyla maliyetleri yükselterek enflasyona neden olmaktadır.

PETROL FİYATLARI

Yükselen piyasalardaki güçlü büyüme eğilimi, petrol talebini de artırdı, stok seviyelerinin gerilemesi ve üretimin azalması, petrol arzını düşürdü. Ham petrol fiyatları, arz ve talep dengesizliği karşısında dalgalı bir seyir izledi. Ancak, hepimizin bildiği gibi 2007 yılının başında düşük seyreden petrol fiyatları, Mart ayından itibaren yükselişe geçerek 2007 yılının son aylarında 100 dolar sınırına dayandı. Dolardaki değer kaybı ve petrol arzının artan talebe yetişmeyeceği konusundaki endişeler, petrol fiyatlarındaki artışlarda etkili oldu. Fiyatlardaki bu gelişmelerin, petrolün önemli bir enerji kaynağı olması sebebiyle ülkemiz dâhil birçok ülkeyi olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır.

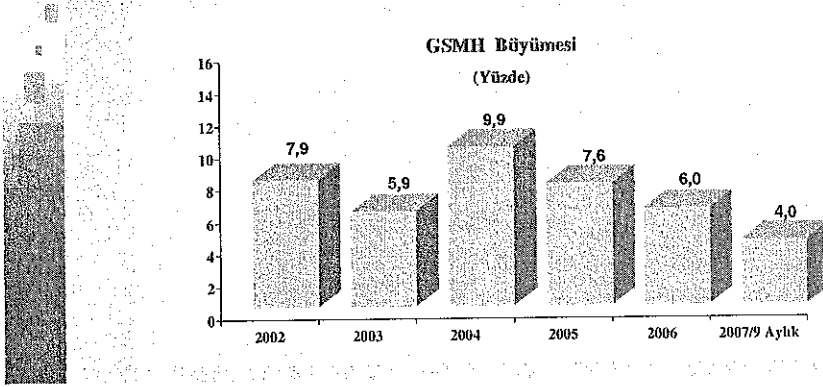
3- TÜRKİYE EKONOMİSİNE İLİŞKİN GELİŞMELER

Şimdi de Türkiye ekonomisine ilişkin gelişmelere ve ekonomik hedeflere ulaşmak için atılan adımlara değinmek istiyorum.

3a-BÜYÜME

SÜREKLİ VE KALICI BÜYÜME ORTAMI...

2003 yılından itibaren uygulanan politikalar sayesinde ülkemiz çarpıcı bir makroekonomik performans sergiledi. 1993–2002 yılları arasında ortalama yüzde 2,6 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, 2003–2006 döneminde ekonomide sağlanan güven ve istikrar ortamı sayesinde ortalama yüzde 7,3 oranında büyüdü. Böylece ülkemiz, dünyanın 17’nci büyük ekonomisi haline geldi ve dünyanın en hızlı büyüyen ülkeleri arasına girme başarısını gösterdi.

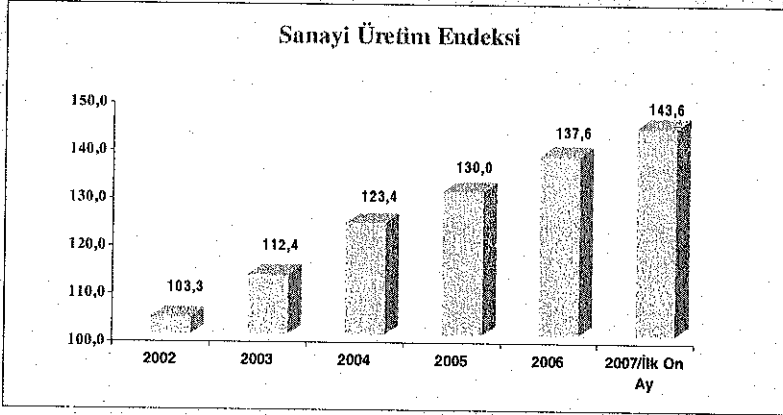
Bu dönemde ekonomimizde kaydedilen en önemli gelişmelerden birisi sürdürülebilir büyüme ortamının sağlanması oldu. Türkiye ekonomisi 23 çeyrektir aralıksız bir büyüme grafiği ortaya koydu. Büyüme, 1990’lı yıllarda olduğu gibi kamu kesimi ağırlıklı değil, özel sektör kaynaklı olarak gerçekleşti. Özel sektör dinamizmine ve verimlilik artışlarına dayanan bu ekonomik yapı, önümüzdeki dönemde de istikrarlı ve yüksek büyümeyi beraberinde getirecektir.

2007 yılının ilk dokuz aylık döneminde milli gelir, son çeyrekteki geçici yavaşlamaya rağmen, yüzde 4,0 oranında büyüdü. Küresel ısınmayla gelen kuraklığın sonucunda tarımdaki küçülme ve inşaat sektöründeki durgunluk büyüme hızındaki yavaşlamada etkili oldu. İnşaat sektöründe son dönemde yaşanan durgunluk, 2008 yılında yerini canlılığa bırakacaktır. Ekonominin lokomotifleri olarak adlandırılan inşaat sektörünün canlanması, çimento, demir-çelik, hazır beton, inşaat malzemeleri, çatı kaplama, seramik gibi alt sektörleri de doğrudan etkileyecektir.

Ekonomik gelişmenin temel unsuru olan sanayi üretiminin artması ve imalat sanayi kapasite kullanım oranının önceki yıllara göre daha yüksek seyretmesi büyüme ortamının devam edeceğinin bir göstergesidir.

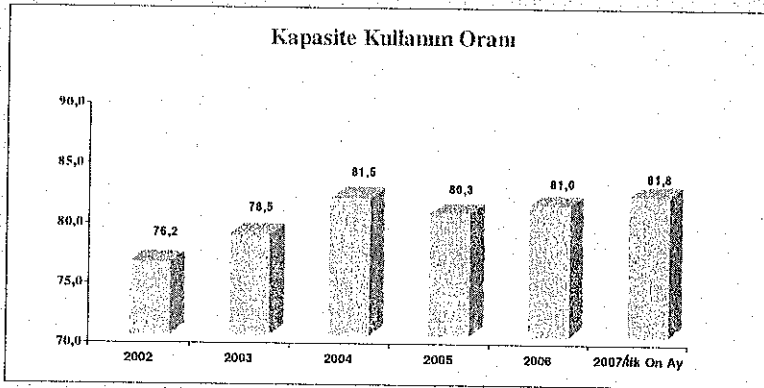
SÜREKLİ VE KALICI BÜYÜME ORTAMI...

2002 yılında 103,3 olan sanayi üretim endeksi 2006 yılında 137,6'ya yükselmiş, 2007 yılının ilk on ayında da 143,6 olarak gerçekleşmiştir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı ise 2002 yılında yüzde 76,2 iken 2006 yılına gelindiğinde yüzde 81'e ulaşmıştır. 2007 yılının ilk on ayında ise kapasite kullanım oranı yüzde 81,8'dir.

SÜREKLİ VE KALICI BÜYÜME ORTAMI...

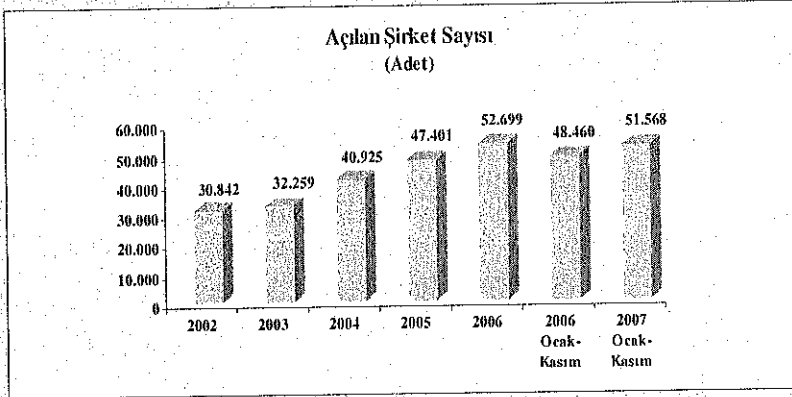
2002 yılında 181 milyar dolar olan Gayri Safi Milli Hasıla, 2008 yılında 520 milyar dolara ulaşacaktır. 2008 yılı da büyümenin özel sektör ağırlıklı, verimlilik artışına ve ihracata dayalı bir anlayışla devam ettiği bir yıl olacaktır. Makro ekonomik istikrarın ve büyüme performansının kalıcı hale gelmesi temel hedefimizdir. Bunun

gerçekleştirilmesi için yatırımın önündeki engellerin kaldırılarak sağlıklı bir yatırım ortamının oluşturulmasına dönük çalışmalar ve buna yönelik adımlar 2008 yılında da devam edecektir.

Yüksek büyüme performansı, kişi başına milli gelir rakamlarında da kendini göstermektedir. 2002 yılında 2.598 dolar olan kişi başına milli gelirimiz, 2007 yılında 6.619 dolara, 2008 yılında da 7.000 dolara ulaşmış olacaktır. Bu da büyüme ve istikrarın, satın alma gücü ve refah seviyesine yansıdığını göstermektedir.

SÜREKLİ VE KALICI BÜYÜME ORTAMI...

Reel sektördeki canlılığın ve ekonomiye olan güvenin en önemli göstergelerinden birisi, son yıllarda kurulan şirket sayısındaki artıştır. Nitekim 2002 yılında kurulan şirket sayısı 30.842 iken bu sayı, 2006 yılında 52.699'a yükselmiştir. 2007 Ocak-Kasım döneminde ise 51.568 olarak gerçekleşmiştir.

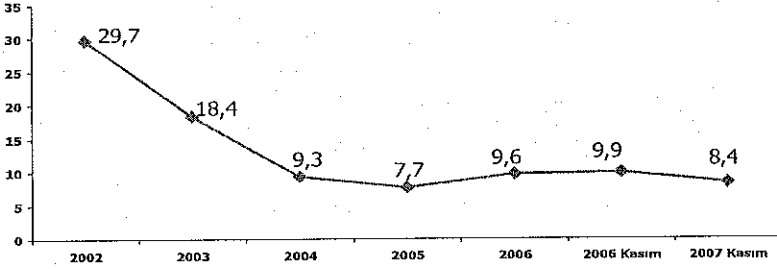
Ekonomide istikrar sağlanmıştır. Bundan sonraki süreçte ise üretimde klasik ürünlerden katma değeri yüksek ürünlere geçmemiz gerekiyor. Üretimde bilgi ve teknolojinin payını artırmamız gerekmektedir. Onun için de makroekonomik göstergeleri iyileştirmeye devam ederek ekonomiyi mikroekonomik tedbirlerle desteklemek ekonomik önceliklerimiz arasındadır.

3b-ENFLASYON

ENFLASYONDAKI DÜŞÜŞ DEVAM EDİYOR...

TÜFE 12 Aylık Yüzde Değişim

Enflasyonla mücadele, sürdürülebilir büyüme ve sosyal refahı artırma bakımından son derece önemlidir. Enflasyonu düşürerek istikrarlı bir büyüme sağlamak, sağlam bir ekonomik yapının tesisi için kaçınılmazdır. Bu amaçla uygulanan para ve maliye politikaları ile sağlanan mali disiplin sayesinde, son beş yılda ülkemizde yüksek büyüme ile eş zamanlı olarak enflasyonda tarihi düşüşler yaşandı. 1993–2002 döneminde ortalama yüzde 70’lerde olan enflasyon, bu yılın Kasım ayında yüzde 8,4 olarak gerçekleşmiştir. Tek haneli enflasyon rakamlarına 35 yıl sonra ulaşılmıştır. Uzun yıllardır süregelen ve ekonomik yapıda telafisi güç bozulmalara yol açan enflasyonun, büyüme sürecini engellemeden tek haneli seviyelere indirilmesi ülkemiz için en büyük kazanımdır. Gelinen noktada para politikasının yanında mali disiplin ve kararlılıkla uygulanan yapısal reformların çok büyük önemi bulunmaktadır.

2007 yılının ilk üç çeyreğinde enflasyon, öngörüldüğü şekilde belirsizlik aralığının içinde kalmıştır. Yılın son çeyreğinde ise gerek kuraklık gerekse küresel konjonktürden kaynaklanan sebepler, enflasyondaki düşüş eğiliminin duraklamasına neden olmuştur. Enflasyonun birçok ülkede yüksek olması ve Çin-Hindistan gibi ülkelerdeki aşırı talep nedeniyle hammadde fiyatlarının yüksekliği, enflasyonla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki enflasyonla mücadele dinamik ve devam eden bir süreçtir.

Geçtiğimiz iki yıl içinde ortaya çıkan bir dizi arz şokuyla enflasyon hedeflerin üzerinde kalmasına rağmen, orta vadeli enflasyon beklentileri ekonomimizde uzun yıllardır tecrübe edilmediği kadar düşük seviyelerde bulunmaktadır.

2007 yılında hizmetler ve dayanıklı tüketim malları fiyat dinamikleri, enflasyondaki düşüş sürecine önemli katkıda bulunmuştur. Yıl genelinde özellikle

konut, ulaştırma, sağlık, haberleşme gibi birçok alt sektörde yıllık enflasyon gerilemiştir.

Ancak bununla yetinilmemesi gerektiğini dűřunuyorum. Uygulanan para politikasının yanısıra, mali disiplin, enflasyon hedefleriyle uyumlu gelirler politikası ve yapısal reformların devam ettirilmesi, orta vadeli enflasyon hedeflerine ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

3c-BORÇLAR

Önümüzdeki dönemin maliye politikasını belirlerken yararlandığımız en önemli girdilerden birisi borç dinamiğidir. Enflasyon, büyüme ve diğer tüm makroekonomik göstergelerdeki gelişmeler borç sorununun giderilmesi ile yakından ilgilidir.

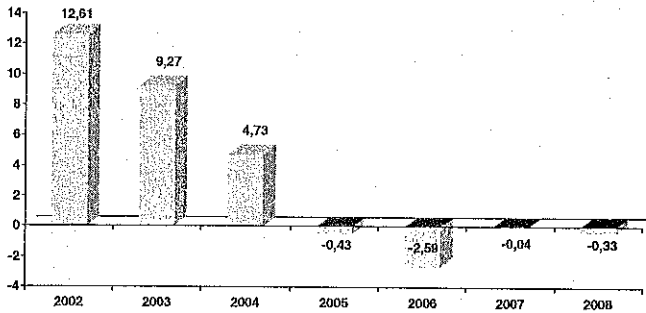
Bu nedenle, kamu borcunun yapısını ve seyrini iyi incelemek gerekmektedir. Son beş yıllık dönemde, mali disiplin ve yapısal reformların etkin şekilde uygulanmasıyla sağlanan makroekonomik iyileşme, yurtdışı piyasalarda yaşanan dalgalanmalara rağmen 2007 yılı borçlanma stratejisinin başarıyla uygulanmasına katkıda bulunmuştur.

Makul risk seviyesinde minimum maliyetle borçlanmayı ve daha etkin ikincil piyasaların oluşumunu hedefleyen 2007 yılı borçlanma stratejisine uygun olarak; dış borç yerine i borç, döviz borcu yerine YTL cinsi borç ve kamu borcu yerine piyasa borcu tercih edilmiştir. Borç dinamiklerinin yönetimindeki bilinçli seçimler risk primini sınırlarken, ekonominin risk algılamasındaki iyileşme de borç dinamiklerinin uzun vadedeki görünümünü olumlu yönde etkilemektedir.

KAMU BORÇLARI NÖMİNAL OLARAK AZALIYOR...

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSYİH
(Yüzde)

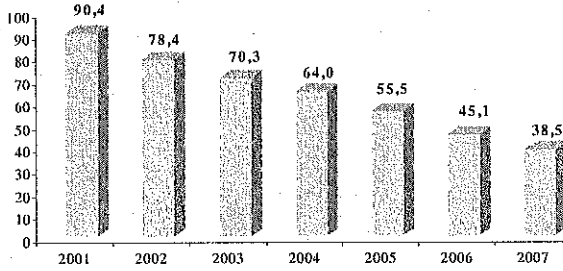

Borç stokunun sürdürülebilirliğinin önemli göstergelerinden biri olan Merkezi Yönetim Bütçesi faiz dışı fazla hedefinin tutturulması, hatta bazı yıllarda faiz dışı fazlanın hedefin üzerinde gerçekleşmesi ile azalan bütçe açığına paralel olarak Kamu Kesimi Borçlanma Gereği önemli ölçüde azalmış ve yıllar sonra ilk kez 2005 yılında negatife dönmüştür. 2002 yılında yüzde 12,6 olan kamu kesimi borçlanma gereğinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranının 2008 yılında binde -3 olarak gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. Bu, borçların nominal olarak da azaldığının bir göstergesidir.

KAMU BORÇ STOKUNDAKİ DÜŞÜŞ EĞİLİMİ DEVAM EDİYOR...

Kamu Net Borç Stoku / GSMH
(Yüzde)

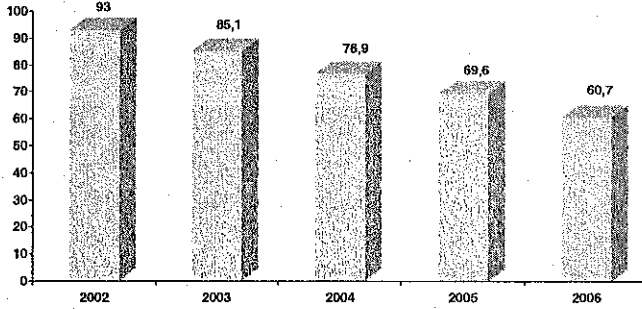

Kamu kesimi finansman dengesinde sağlanan bu olumlu gelişmelere bağlı olarak, kamu borç stoku makroekonomik açıdan kırılmalık oluşturmayacak seviyelere çekilmiştir. 2002 yılında yüzde 78 olan kamu net borç stokunun GSMH'ye oranının 2007 yılı sonunda yüzde 40'ın da altına inmesini bekliyoruz.

Sadece net borç açısından değil brüt borçlar yönünden de kamu borç yükünde önemli iyileşmeler yaşanmıştır. AB standartlarına göre hesaplanan genel yönetim borç stokunun GSYİH'ye oranı, bundan 5 yıl önce yüzde 90'ların üzerinde iken 2006 yılı ile birlikte yüzde 60'lık Maastricht kriteri limitine kadar gerilemiştir. Bu oranın 2007 yılı sonunda yüzde 50'lerde gerçekleşmesi beklenmektedir.

**AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku / GSYİH
(Yüzde)**

Borcun yapısına baktığımızda da olumlu gelişmeler görülmektedir. Merkezi yönetim toplam borç stoku içindeki döviz cinsinden ve dövize endeksli borçların payı 2002 yılında yüzde 58 iken, 2007 yılı Kasım ayında yüzde 32'nin altına düştü. Böylelikle döviz kurunun borç dinamikleri üzerindeki etkisi azalmıştır.

Açıkça görülmektedir ki kamu borcu kısır döngüsü kırılmıştır. Elde edilen bu kazanımlarla birlikte kamu borç yükünü azaltmak ve borç dinamiklerimizi daha da iyileştirmek, 2008 yılında da maliye politikamızın temel hedeflerinden biri olmaya devam edecektir.

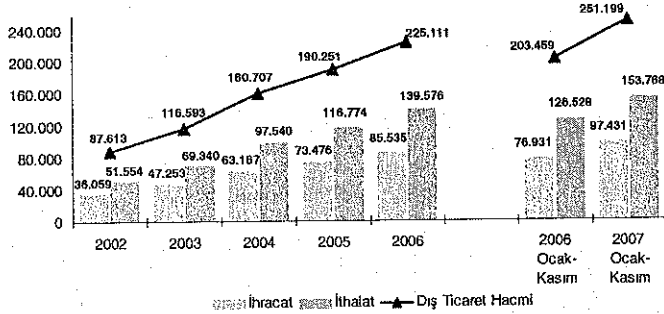
3d- DİŞ TİCARET VE ÖDEMELER DENGESİ

Türkiye ekonomisi, sağlanan ekonomik ve siyasi istikrar sonucunda 2002 yılından itibaren verimlilik artışı ile desteklenen hızlı ve istikrarlı bir büyüme performansı sergilemiştir. Ekonomik büyümenin yaşandığı bu dönemde dünya ekonomisi ile daha fazla entegre olunmuş ve dış ticaret hacminde önemli ölçüde artışlar yaşanmıştır. 2002 yılında 87,6 milyar dolar olan dış ticaret hacminin 2007 yılı sonunda 270 milyar doları aşması beklenmektedir. Dış ticaret hacmindeki bu artışta ithalat kadar son dönemde yaşanan hızlı ihracat artışının etkisi büyüktür.

DİŞ TİCARET HACMİ REKOR DÜZEYLERDE...

Dış Ticaret
(Milyon Dolar)

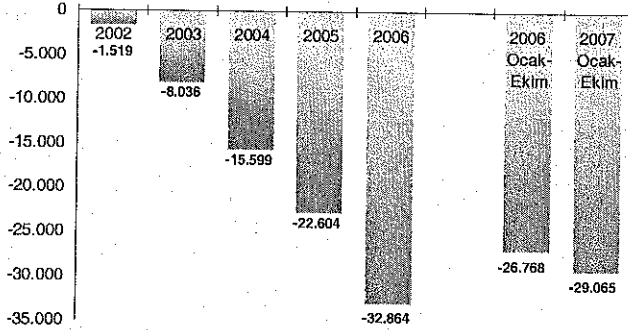
2002 yılından itibaren verimlilik artışının sağladığı dış rekabet avantajı ile birlikte güçlü dış talep ve artan ihracat fiyatları, ihracatın önemli ölçüde artmasını sağlamıştır. Özellikle Avrupa Birliğindeki canlı talep, ihracat performansını olumlu etkilemiştir. 2002 yılında 36,1 milyar dolar olan ihracat 2006 yılında 85,5 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın büyük bir kısmının Avrupa Birliği ülkeleri ile olması ve 2007 yılında euronun dolar karşısında değer kazanmaya devam etmesi ihracat artışını hızlandırmıştır. 2007 yılında ihracat, 105,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2001 krizi sonrasında başlayan yüksek oranlı ekonomik büyüme süreci, yurtiçi sanayideki üretim için ihtiyaç duyulan hammadde, enerji ve sermaye mallarının ithalatını gerekli kılmıştır. YTL'deki değerlenme ile birlikte hammadde ve enerji fiyat artışlarındaki yükseliş, ithalatın 2006 yılının ilk yarısına kadar hızla artmasına yol açmıştır. 2006 yılının ikinci yarısında iç talepteki durgunluk ve petrol fiyatlarındaki ılımlı seyir ile birlikte ithalat artış hızı yavaşlamıştır. 2007 yılı genelinde ise ithalat artış hızı, ihracat artış hızının altında seyretmiştir.

CARİ İŞLEMLER DENGESİ...

Cari İşlemler Dengesi
(Milyon Dolar)

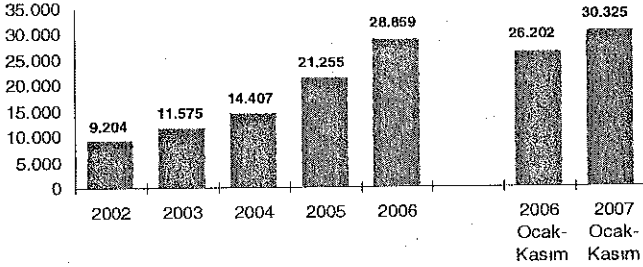

Kriz sonrası dönemde artan özel sektör yatırımları, hızlı büyüme, dünya hammadde fiyatlarındaki yükseliş ve özel kesim tasarruf oranındaki düşüş, cari işlemler dengesinin açık vermesine yol açmıştır. Cari açığın, büyüme oranları ve yüksek yatırım artışı ile doğrudan ve güçlü bir ilişkisi bulunmaktadır. İstikrar ortamı ve düşen faizler, özel sektörün tüketim ve yatırım talebinde artışa yol açmış, ekonominin yapısal özellikleri artan toplam talebin karşılanması için özellikle ara malı ithalatını zorunlu kılmıştır. Ayrıca ham petrol ve doğalgaz gibi enerji ürünlerindeki fiyat artışları, toplam enerji ithalatının parasal değerini artırmak suretiyle cari açığı artırmıştır. 2002 yılında 9,2 milyar dolar olan enerji ithalatını 2006 yılında 28,9 milyar dolara yükseltmiştir. 2007 Ocak-Kasım döneminde de artışını sürdüren enerji ithalatı 30,3 milyar dolar ile toplam ithalatın yaklaşık olarak yüzde 20'sini oluşturmuştur.

ENERJİ İTHALATI

Enerji İthalatı
(Milyon Dolar)

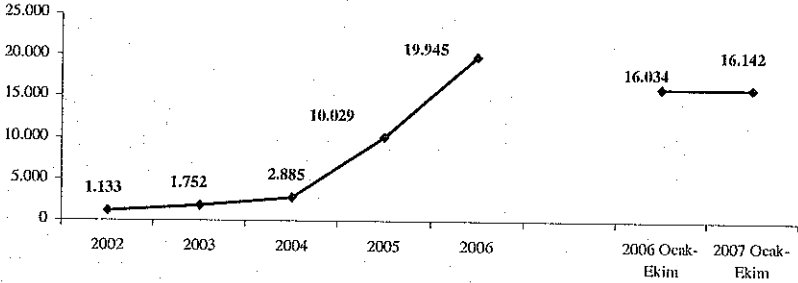
Enerji ithalatının cari açık üzerindeki bu olumsuz etkisi, artan turizm gelirleri ile hafifletilmektedir. Turizm gelirleri 2002 yılında 8,5 milyar dolar iken 2007 Ocak-Ekim döneminde 16,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de 2002 yılından itibaren mali disiplinle desteklenen basiretli para politikasının yanı sıra, siyasi belirsizliklerin azalması, Avrupa Birliği’ne tam üyelik müzakere sürecinin başlaması ve bu süreçte Avrupa Birliği standartlarına yakınsamaya yönelik yapısal düzenlemelerin hızla gerçekleştirilmesi gibi olumlu ekonomik ve siyasi etmenler, Türkiye ekonomisiyle ilgili beklentileri iyimser hale getirerek ekonomimize duyulan güveni artırmıştır. Artan güven ortamı ise Türkiye’ye sermaye girişlerini hızlandırmıştır.

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE GİRİŞİ HIZLA ARTIYOR...

Doğrudan Yatırımlar
(Yurtiçinde, Milyon Dolar)

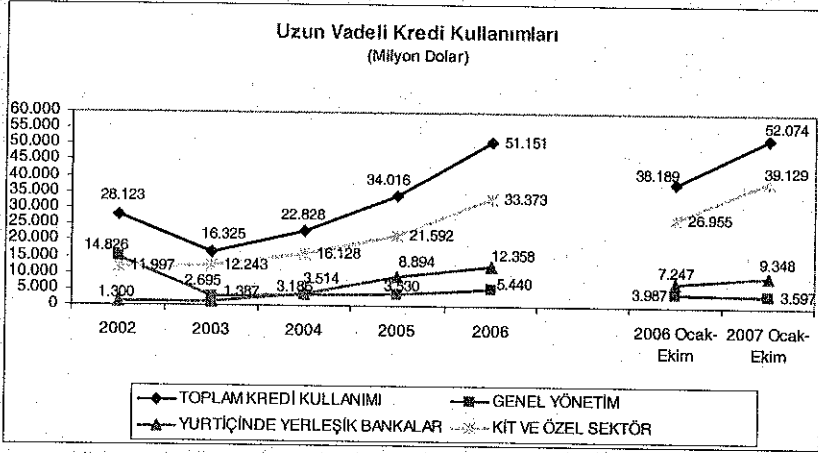
Sermaye hesaplarında en dikkat çekici gelişme doğrudan yabancı yatırım tutarında kaydedilen artışlardır. Doğrudan yabancı yatırım açısından uluslararası arenadaki canlılığın devam etmesi ve Türkiye ekonomisine duyulan güven, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımları hızla artırmaktadır.

Türkiye, küresel boyuttaki doğrudan yabancı yatırımlardan, son beş yılda elde edilen ekonomik ve siyasi istikrar sayesinde önemli bir pay almaya başlamıştır. 2005 yılında 10 milyar dolar olan doğrudan yabancı sermaye girişi, 2006 yılında 20 milyar dolara yükselerek tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu artışta, finans ve telekomünikasyon sektörlerindeki satın almalar ile özelleştirme programından kaynaklanan ödemelerin devam etmesi etkili olmuştur. 2007 yılı Ocak-Ekim döneminde artışını sürdüren doğrudan yabancı yatırımlar 16,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Doğrudan yabancı sermaye girişlerinin hızlandığı 2002 yılı sonrası dönemde uzun vadeli krediler de artmıştır. Büyük bir bölümü özel sektörce kullanılan uzun vadeli krediler 2002 yılında 28,1 milyar dolar iken 2006 yılında 51,2 milyar dolara yükselmiştir. 2007 yılı Ocak-Ekim döneminde ise 52,1 milyar dolara ulaşan uzun vadeli krediler, cari açığın temel nedeni olan artan özel sektör yatırımlarının finansmanında kullanılmıştır.

UZUN VADELİ KREDİ KULLANIMLARI...

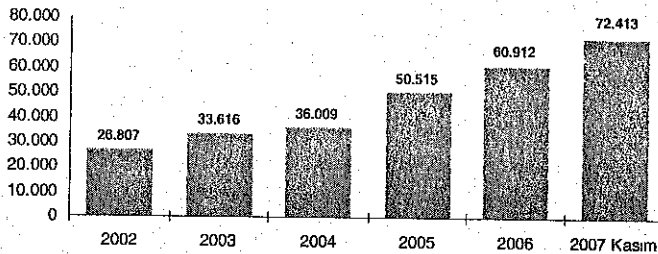

Sermaye ve finans hesaplarındaki bu değişmeler, Türkiye'ye yönelik sermaye hareketlerinin, doğrudan yatırımlar ve uzun vadeli sermaye lehine geliştiğini, finansman içindeki kısa vadeli sermaye girişlerinin payının ise azaldığını göstermektedir. Buradan yola çıkarak, cari açığın finansman kalitesinde belirgin bir iyileşme sağlandığını ve cari açığın mevcut durumda herhangi bir risk oluşturmadığını ifade etmek isterim.

MERKEZ BANKASI REZERVLERİ YÜKSELİYOR...

TCMB Brüt Döviz Rezervleri
(Milyon Dolar)

2000 ve 2001 krizlerinde azalan Merkez Bankası rezervleri 2002 yılından itibaren yüksek sermaye girişlerine bağlı olarak artmaktadır. 2002 yılında 26,8 milyar dolar olan TCMB Brüt Döviz Rezervleri 2007 Kasım ayı itibariyle 72,4 milyar dolara ulaşmıştır.

2007 yılı sonrasında, istikrar ortamının ve Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinin devamı ile yapısal reformların etkin olarak uygulanması, doğrudan yabancı sermaye girişlerinin desteklenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, Merkez Bankasının döviz rezervlerinin bulunduğu yüksek seviye, dalgalı döviz kuru rejiminin uygulanması ve bankacılık sisteminin geçmiştekine nazaran daha sağlam bir yapıda olması, olası bir sermaye çıkışının cari işlemler açığının finansmanı konusunda yaratacağı riskleri sınırlandıran unsurlar arasında yer almaktadır.

3c- PARA POLİTİKASI VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

2006 yılı başından itibaren açık enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulamaya konulması ile beraber, kamuoyu ile iletişim, şeffaflık, hesap verebilirlik ve öngörülebilirlik alanlarında önemli adımlar atıldı. Para Politikası Kurulu da para politikası kararlarında tavsiye veren konumundan karar alıcı konuma geçti.

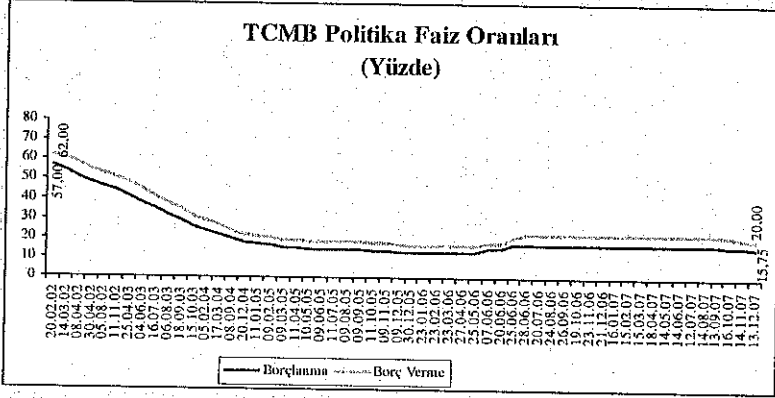
2007 yılında, açık enflasyon hedeflemesi rejiminin operasyonel çerçevesi büyük ölçüde aynı kalmıştır. Bu çerçevede, enflasyon hedefleri TÜFE'nin yıllık yüzde değişimi olarak tanımlanmış ve 3 yıllık hedef ufku korunmuştur. Ayrıca, 2007 yılında da, belirsizlik aralığı hedef etrafında 2 yüzdelik puan olarak tanımlanmış ve yılsonu hedefi ile tutarlı üçer aylık enflasyon patikasıyla birlikte açıklanmıştır.

Fiyat istikrarı temel hedefini gözeten Merkez Bankası, 2007 yılında da bir önceki yılda olduğu gibi, temel politika aracı olarak kısa vadeli faiz oranlarını kullanmıştır.

Tüm bunlara rağmen, enflasyonun hedeflenenin üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle enflasyon konusunda, tam bir başarı sağladığımızı söyleyemem.

POLİTİKA FAİZ ORANLARI DÜŞÜYOR...

2006 yılının ikinci çeyreğinde uluslararası piyasalarda oluşan dalgalanmaların etkisiyle, diğer yükselen piyasalarda olduğu gibi, Türkiye'nin de risk priminde bir artış meydana gelmiştir. Merkez Bankası, enflasyonda yukarı yönlü bir baskı yaratacağını öngördüğü bu gelişme karşısında kısa vadeli faiz oranlarını 425 baz puan yükseltmiştir. Diğer taraftan Merkez Bankası, piyasadaki YTL likidite fazlasını bir ve iki haftalık YTL depo alım ihaleleri ile kademeli olarak azaltma yoluna gitmiş, döviz satım ihaleleri ile doğrudan döviz satım müdahaleleri yapmıştır.

Tüm bu önlemler, Merkez Bankasının orta vadeli taahhütlerine olan bağlılığının bir göstergesi olmuş ve piyasalarca olumlu algılanmıştır. Parasal sıkılaştırmanın yanında mali disiplin ve ihtiyatlı borç yönetimi politikası ile birlikte alınan önlemler, mali piyasalardaki dalgalanmayı azaltmıştır. Sonuç olarak, döviz piyasaları görece olarak yeniden istikrara kavuşmuş ve YTL güçlenme sürecine girmiştir.

Merkez Bankası, 2007 yılının ilk sekiz ayında kısa vadeli faiz oranlarında herhangi bir değişikliğe gitmemiştir. Genel seçimler sonrası ortaya çıkan istikrar ortamı ve ekonomik gelişmeler neticesinde Eylül ayından itibaren kısa vadeli faiz oranlarında ölçülü indirim sürecini başlatmış; bu kapsamda yıl sonuna kadar gecelik borçlanma faiz oranı toplamda 175 baz puan indirilerek yüzde 17,50 seviyesinden yüzde 15,75 seviyesine düşürülmüştür.

DÖVİZ MÜDAHALE VE İHALELERİ

TCMB Döviz Müdahaleleri ve İhaleleri (Milyon \$)				
	Müdahaleler		İhaleler	
	Alım	Satım	Alım	Satım
2002	16	12	795	-
2003	4.229	-	5.652	-
2004	1.283	9	4.104	-
2005	14.565	-	7.442	-
2006	5.441	2.105	4.296	1.000
2007*	-	-	9.494	-

(*) 14 Aralık itibarıyla

Öte yandan, Merkez Bankası 2001 yılından beri sürdürmekte olduğu dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam etmektedir. Buna göre, döviz kurları döviz piyasasındaki arz ve talep koşulları ile belirlenmekte, Merkez Bankasının herhangi bir döviz kuru hedefi veya taahhüdü bulunmamaktadır.

Ancak bilindiği üzere Merkez Bankası, döviz alım veya satım ihaleleri ile döviz piyasalarına doğrudan alım ya da satım müdahaleleri yaparak döviz piyasalarında yer alabilmektedir. 2006 yılı içinde ihale ve müdahaleler yoluyla alım yapılan toplam döviz tutarı 9,7 milyar dolar, satımı yapılan toplam döviz tutarı ise 3,1 milyar dolardır. 14 Aralık 2007 tarihi itibarıyla, 2007 yılı içinde ihaleler yoluyla alımı yapılan toplam döviz tutarı 9,5 milyar dolar olmuş, döviz piyasasına doğrudan müdahale edilmemiştir.

Finans sektörü içinde önemli bir paya sahip olan bankacılık sektöründe son yıllarda önemli gelişmeler sağlanmıştır. Aktif kalitesi ve risk yönetimi iyileşen sektörün ürün ve hizmet yelpazesi genişlemiştir. Rekabet artmış ve denetim çok daha etkin hale gelmiştir. Diğer taraftan sektörün özkaynakları güçlenmiş ve aktif yapısı kamu kesimini finanse eden bir yapıdan, şirketler ve hane halkını finanse eden bir yapıya dönüşmüştür. Ayrıca, ekonomik büyümeye paralel olarak gelişen sektörde şube ve personel sayısı da artış eğilimi içinde olup, yüksek teknoloji ile çalışılmaktadır.

BANKACILIK SEKTÖRÜ

Bankacılık Sektörünün Yapısal Göstergeleri							
	Yıllık					Eylül	
	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2007
Banka Sayısı	54	50	48	51	50	51	50
Mevduat Bankaları	40	36	35	34	33	34	33
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	14	14	13	13	13	13	13
Katılım Bankaları	-	-	-	4	4	4	4
Şube Sayısı	6 203	6 078	6 219	6 568	7 294	7 113	7 856
Mevduat Bankaları	6 168	6 045	6 186	6 241	6 896	6 746	7 411
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	35	33	33	35	42	40	42
Katılım Bankaları	-	-	-	292	356	327	403
Personel Sayısı	124 009	124 030	127 944	138 724	150 770	148 252	162 952
Mevduat Bankaları	118 292	118 573	122 592	127 851	138 403	136 384	148 920
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5 717	5 457	5 352	5 126	5 255	5 239	5 356
Katılım Bankaları	-	-	-	5 747	7 112	6 629	8 676
ATM Sayısı	12 035	12 726	13 556	14 836	16 513	16 036	21 797

Bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 50 bankanın 33'ü mevduat bankası, 13'ü kalkınma ve yatırım bankası ve 4'ü katılım bankasıdır. Bu da sektörün mevduat bankacılığı ağırlıklı olduğunu göstermektedir.

Bankacılık sektöründeki sağlıklı büyüme devam etmekte olup, sektörün toplam aktif büyüklüğü 2006 yılı sonunda 499,7 milyar YTL iken, 2007 yılı Eylül ayı itibarıyla 543,5 milyar YTL'ye yükselmiştir.

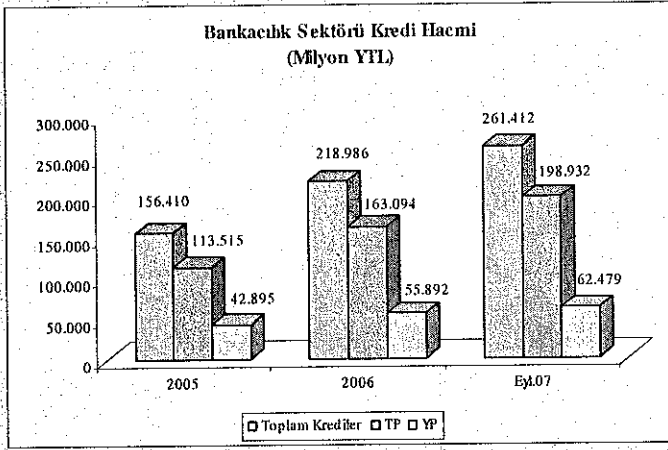
SEKTÖRÜN TOPLAM AKTİFLERİ BÜYÜYOR....

Bankacılık Sektörünün Aktif Yapısı							
	Yıllık					Eylül	
	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2007
Toplam Aktif Büyüklüğü (Milyon YTL)	212.681	249.688	306.439	406.909	499.731	473.674	543.530
Mevduat Bankaları	203.243	239.423	295.112	384.097	470.635	446.280	508.265
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	9.438	10.265	11.327	12.867	15.345	14.690	17.786
Katılım Bankaları	-	-	-	9.945	13.752	12.704	17.479
Gruplara Göre Dağılım							
Mevduat Bankaları	95,6	95,9	96,3	94,4	94,2	94,2	93,5
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	4,4	4,1	3,7	3,2	3,1	3,1	3,3
Katılım Bankaları	-	-	-	2,4	2,8	2,7	3,2
Para Cinsi İtibarıyla Aktiflerin Dağılımı (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
TP	56,8	62,0	63,8	68,7	66,9	66,8	70,6
YP	43,2	38,0	36,2	31,3	33,1	33,2	29,4

Diğer taraftan, Türk bankacılık sektörüne uluslararası sermayenin ilgisi artmaya devam etmektedir. Yabancı bankaların aktif büyüklüğünün bankacılık sektörü toplam aktif büyüklüğü içindeki payı 2002 yılında yüzde 4,9 iken, 2007 yılı Eylül ayı itibarıyla yüzde 13,7'ye yükselmiştir.

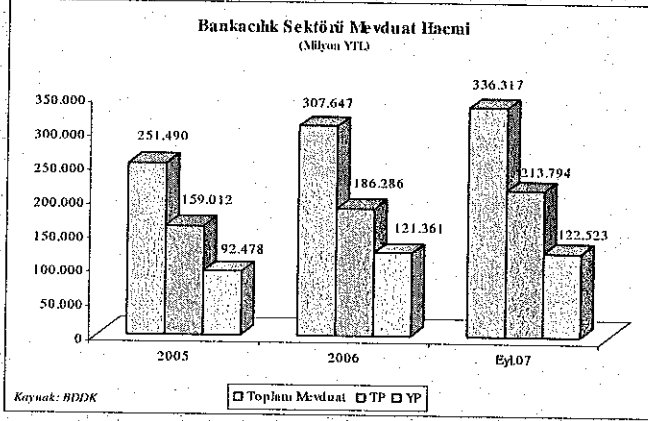
KREDİ HACMİ ARTIYOR...

Reel sektörün fonlanması ve bankaların aracılık fonksiyonu açısından olumlu bir gösterge olan kredilerdeki artış trendi devam etmektedir. 2007 yılının ilk yarısında da artış hızı yavaşlamakla beraber yükseliş eğilimini sürdürmüş ve Eylül ayında 261,4 milyar YTL'ye ulaşmıştır.

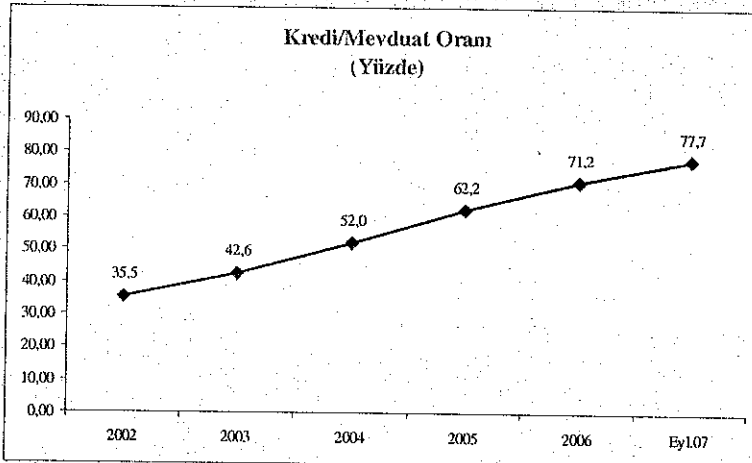
MEVDUAT HACMI ARTIYOR...

Sektörün toplam mevduatı artış eğilimini sürdürmektedir. 2006 yılında 307,6 milyar YTL olan mevduatlar, 2007 yılının Eylül ayı itibarıyla 336,3 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Sağlanan istikrar ortamı sayesinde Türk Lirasına olan güven artmış, 2007 yılında da Türk Lirası cinsinden mevduatın toplam mevduat içindeki payı yüksek seviyesini korumuştur.

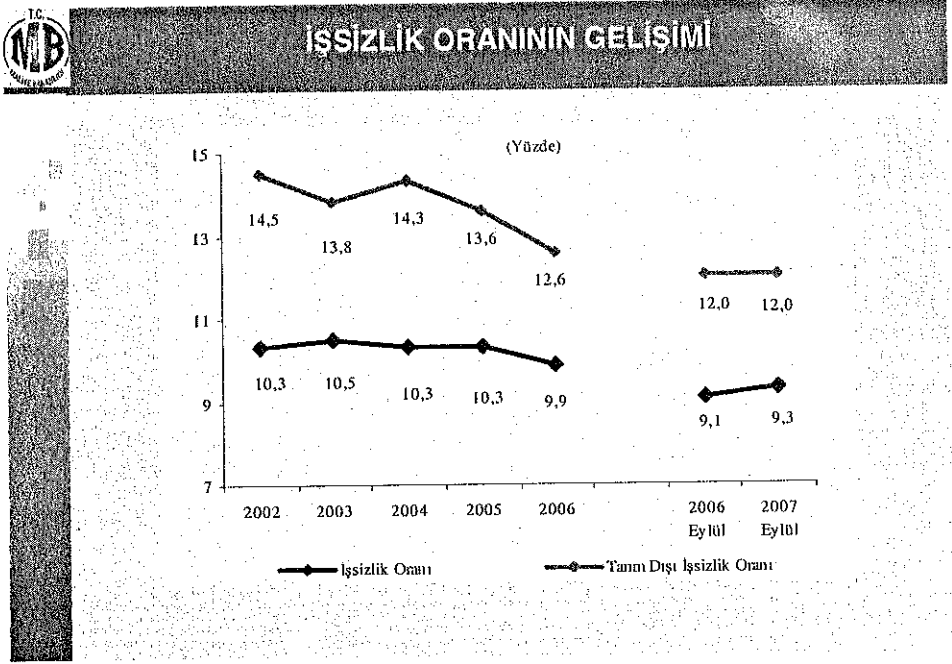

KREDİ MEVDUAT ORANI YÜKSELİYOR...

Bankaların aracılık fonksiyonlarının gelişmişliğinin bir göstergesi olan kredilerin mevduatlara oranı ise, 2002 yılında yüzde 36'lar civarında iken 2007 yılının Eylül ayı itibarıyla yüzde 77,7 seviyesine yükselmiştir.

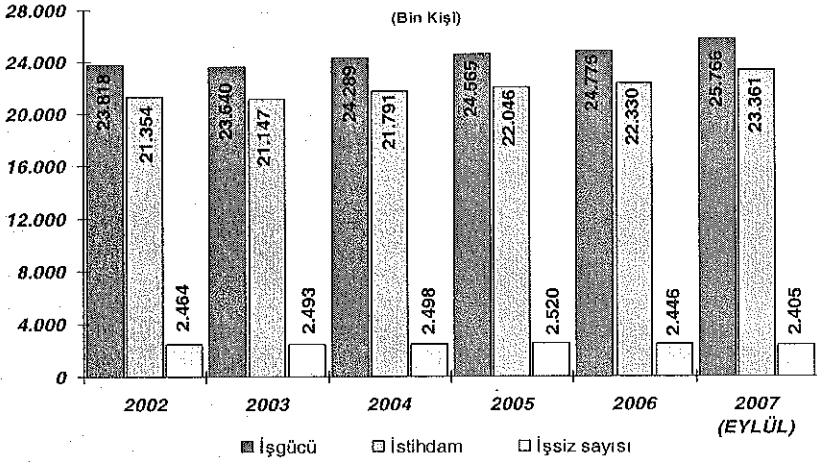
3f-İSTİHDAM

Ekonomideki büyümenin büyük bir kısmı verimlilik artışı ile ilgili olduğundan, işsizlik rakamlarında arzu edilen düzeyde bir düşüş gözlenmemektedir. Ancak, gerçekleşen istikrarlı büyüme ortamı, istihdama da olumlu bir şekilde yansımaya başladı. 2002 yılında yüzde 10,3 olan işsizlik oranı, Eylül 2007 döneminde yüzde 9,3'e gerilemiştir. Bunun tarım sektörünün istihdam içindeki payında ortaya çıkan yapısal değişime rağmen gerçekleştirilmesi anlamlıdır.

İSTİHDAMIN GELİŞİMİ

Türkiye ekonomisinde yapısal bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Tarım sektöründen diğer sektörlere istihdam kayması yaşanmaktadır. Bu dönüşüm sonucunda tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı azaldı. Tarım dışı sektörlerin payı ise arttı. Diğer sektörlerdeki büyümenin olumlu yansıdığı, sektörel istihdam rakamlarından açık olarak anlaşılmaktadır. Tarım dışı sektörlerde 2003 yılından 2007 yılı Eylül dönemine kadar 3 milyon kişiden fazla istihdam artışı sağlandı. Dikkati çeken diğer bir nokta ise önceki yılların aksine 2006 yılının Eylül ayına göre 2007 yılının Eylül ayında tarım sektöründeki istihdamda belirgin bir daralma yaşanmamıştır. Diğer yandan, sanayi ve hizmetler sektörlerine ait istihdam verileri ise güçlü istihdam artışlarına işaret etmektedir. İşsizlik oranını daha da düşürmek için tarım sektöründe azalan istihdamın çok daha üzerinde istihdam kapasitesi yaratacak ilave yatırımlara ihtiyaç bulunmaktadır.

İstihdamı daha fazla arttırabilmek amacı ile gerek istihdam üzerindeki maliyetlerin azaltılması, gerekse yatırımların daha çok artırılması doğrultusunda çok yönlü çalışmalarımıza devam ediyoruz.

2008 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE BÜYÜKLÜKLERİ VE MALİYE POLİTİKASI

Değerli katılımcılar,

Şimdi de sizlere 2008 yılı bütçesi ve uyguladığımız maliye politikalarına yönelik açıklamalarda bulunmak istiyorum.

Şurası bir gerçektir ki, küreselleşen dünyada, açıkları ve borçların makroekonomik istikrar ve büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin olması kaçınılmazdır.

Bozulan kamu finansman ve ödemeler bilançosu dengeleri, düşen iktisadi gelişme hızları, yükselen enflasyon, bozulan gelir dağılımı sorunlarını gidermenin tek yolu, yapısal bazı düzenlemelerle desteklenen sıkı bir maliye politikasıdır, yani mali disiplindir.

Yapısal düzenlemelerin türü ve niteliği her ülkenin koşullarına göre değişmesine karşın maliye politikasının hemen hemen tek bir hedefi vardır; o da harcamaları kontrol etmektir. Yani toplam talebin kontrol edilmesine para politikası ile birlikte katkı yapmaktır.

Bunun için mali disiplinden taviz verilmemesi kaçınılmazdır. Mali disiplinin sağlanması için, ekonomik koşullar, ülkenin kalkınması ve Hükümetin vergilendirme kapasitesi ışığında toplam gelir, toplam harcama, kamu borcu, açık ve fazlaların sürdürülebilir olması gereklidir.

Ülkemizde geçmişte var olan ekonomik istikrarsızlığın temel nedeni, toplam talebin bir unsuru olan ve kamu gelirlerince karşılanamayan kamu talebi ve sonucunda ortaya çıkan kamu kesimi finansman açıklarıdır. Hatalı politikalar ve popülizm nedeniyle 1980'li yılların sonlarından itibaren bozulmaya başlayan ve 1990'lı yıllarda iyice hızlanan kamu kesimi finansman dengesi yani kamu açıkları, bu açıkların kapatılması için kullanılan vergi, borç ve para arzı gibi seçeneklerin ekonomik değişkenler üzerindeki saptırıcı etkileri nedeniyle iç ve dış dengelerimiz önemli ölçüde bozulmuştur.

Burada kamu tasarruf-yatırım açığının GSMH içindeki payı sorunu anlatmak için önemli bir göstergedir. 1993 yılında bu oran yüzde 9,7, 1999 yılında 13,1, 2001 yılında 14,4 ve nihayet 2002 yılında 12,5 olmuştur. Yani kamu, tasarruf ettiği için çok ötesinde bir harcama yapıyor ve bunu ya özel sektörün ya da dış alemin tasarruf fazlalarıyla karşılıyor. Bu, sağlıklı bir yapıdır. Böyle yüksek bir kamu tasarruf açığının sürdürülebilirliği yoktur. Kamu tasarruf-yatırım açığının GSMH içindeki payı bakımından 2008 hedefi yüzde 1,5'tir. 2006 yılı ise gerçekleşmesi +1,1 idi. Yani, kamunun tasarruf fazlası vardı. Kamu, yatırım harcamalarından daha fazla tasarruf ediyor. Aslında kamu finansman dengeleri sağlıklı hale gelmiş ve kamunun finansman yapısı güçlenmiştir dendiğinde anlatılmak istenen de budur.

Hal böyle olunca kamu kesimi açıklarının kapatılması, yani kamuda harcama disiplini veya mali disipline gidilmesi, Hükümetleri ve dolayısıyla Bakanlığımızı temel ve belirleyici bir sorumlulukla karşı karşıya bırakmıştır.

Sürdürülmekte olan maliye politikası, önemli miktarda faiz dışı fazla vererek kamu borç stokunu düşürmek, makroekonomik istikrarın tesisini ve sürdürülmesini desteklemek ve enflasyonla mücadeleye katkı sağlamak temellerine dayanmaktadır. Mali yönetim ve kontrol sisteminde gerçekleştirilen reformlar sonucunda, bütçe sistemimiz makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı esas alan; kaynakların etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayan bir yapıya kavuşmuştur.

Son yıllarda kamu maliyesi alanında elde edilen bu başarılı performansın altında yatan en temel faktör yüksek faiz dışı fazlalardır. Bu politika sonucu kamu maliyesi dengeleri kuvvetli bir yapıya kavuşmuştur. Toplam kamu sektörü faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranı 2008 yılında da yüksek düzeyini koruyacaktır. 2008 yılı için GSMH'nın yüzde 5,5'i seviyesinde belirlenen program tanımlı faiz dışı fazla hedefi, 2007 yılı gerçekleştirmelerine göre kamu maliyesi politikasında kayda değer bir mali disipline işaret etmektedir.

Yüzde 5,5 düzeyindeki faiz dışı fazla, bir yandan borç yükünün düşmeye devam etmesini sağlayacak, diğer yandan enflasyonla mücadeleye ve cari işlemler açığının kontrol altında tutulmasına destek olmaya devam edecektir.

Şimdi kısaca bütçe harcamalarının milli gelir içindeki payının yıllar itibarıyla nasıl bir seyir izlediğinden bahsetmek istiyorum.

Bütçe Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payı ve Milli Gelir Esnekliği

Yıllar	Pay	Esneklik
2002	43,49	0,6
2003	39,60	0,6
2004	35,46	0,4
2005	32,83	0,4
2006	30,94	0,6
2007	31,36	1,1
2008	31,06	0,9

Görüldüğü gibi bütçenin GSMH içinde 2002 de yüzde 43,49 olan payı düzenli şekilde azalarak 2006'da yüzde 30,94'e iniyor. Bu gelişmeyi daha doğru bir şekilde

gözleyebilmek için bütçenin milli gelir esnekliğine, yani bütçenin milli gelir artışına aynı hızla cevap verip vermediğine bakmak gerekiyor.

Esneklik değerlerinden anlaşılacağı gibi örneğin 2004 ve 2005’de 100 birimlik milli gelir artışına bütçe ancak 40 birim artarak cevap veriyor. Bu sonuçlar kamunun ekonomi içindeki payının düşürülmesi anlamında olumlu bir gelişmedir.

Ancak bütçeler, devletin eğitim, sağlık, adalet gibi temel kamu hizmetlerini sunma aracıdır. Yani bütçenin küçültülmesinin kamu hizmetlerinin niteliğinde ve niceliğinde bir zaaf yaratmaması gerekir. Bu nedenle bütçenin milli gelir esnekliğinin yanında temel kamu hizmetlerindeki gelişmelere bakmak ve hangi harcama kalemlerinde nasıl değişimler olduğunu gözlemek gerekir. Bu esnekliklere baktığımızda, eğitim, sağlık ve yatırım harcamalarında esnekliklerin son yıllarda 1’in üzerinde gerçekleştiğini görüyoruz.

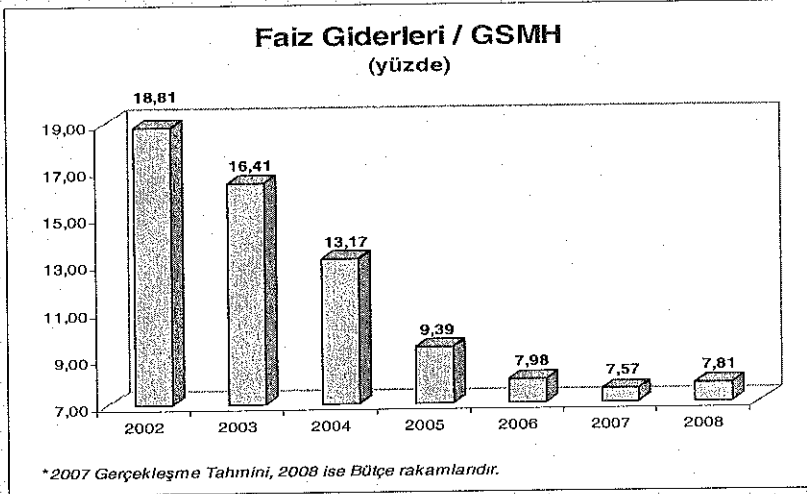
BÜTÇE AÇIĞI VE FAİZ DIŞI FAZLANIN GELİŞİMİ

Yıllar	Bütçe Açığı/GSMH (%)	Faiz Dışı Fazla/GSMH (%)
2002	14,6	4,2
2003	11,3	5,1
2004	6,8	6,4
2005	1,4	8,0
2006	0,8	7,2
2007	2,3	5,3
2008	2,5	5,3

Bütçe açığı ve faiz dışı fazla, istikrar programlarının ve maliye politikasının en önemli unsurlarındandır. Görüldüğü gibi bütçe açığının milli gelir içindeki payı kararlı bir şekilde azalırken faiz dışı fazlanın payı ise hedeflenenin de üzerine çıkarak artmaktadır. Bütçe açığında Maastricht kriterinin yüzde 3 olduğu hatırlanırsa son yıllarda bu kriter başarıyla tutturulmuştur. Yani gerek bütçe açığında yıllar içindeki olumlu gelişme ve gerekse faiz dışı fazladaki olumlu gelişme şüphe götürmeyecek şekilde ortadadır.

FAİZ GİDERLERİNİN GSMH İÇİNDEKİ PAYI

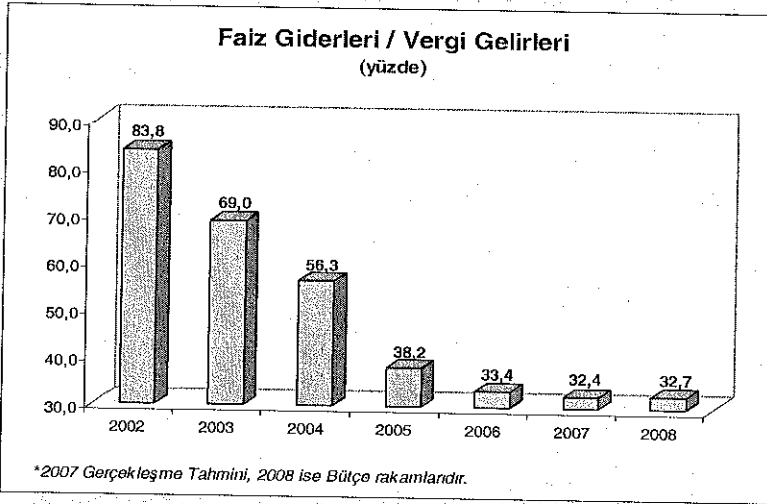

Maliye politikalarının kararlılıkla ve disiplinle uygulanması sonucunda geçmiş yıllardan bu yana temel ekonomik sorunlarımızdan biri olan faiz harcamalarının GSMH'ye oranında önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Grafikte de görüldüğü gibi 2002 yılında faiz harcamalarının GSMH içindeki payı yüzde 18,81 iken, 2006 yılında yüzde 7,98'e gerilemiştir. 2007 yılı sonunda ise bu oranın yüzde 7,57 olarak gerçekleşeceğini tahmin ediyoruz. 2008 yılında ise bu oranın yüzde 7,81 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Faiz harcamalarının GSMH içindeki payının azalması, makroekonomik istikrarın daha da güçleneceği ve kamunun finansman ihtiyacının azalacağı yönündeki beklentileri güçlendirmiştir.

FAİZ GİDERLERİNİN VERGİ GELİRLERİNE ORANI

Şimdi faiz giderlerine bir de vergi gelirleri açısından bakalım. 2002 yılında vergi gelirlerinin tamamına yakın bölümü faiz giderlerine gitmekte iken, faiz giderlerinde sağlanan düşüş ve vergi tahsilatında gösterilen olumlu gelişmeler sayesinde 2006 yılında, faiz giderlerinin vergi gelirlerine oranı yüzde 33,4 seviyesine gerilemiştir. Bu oranın 2007 yılında 32,4 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2008 hedefi ise yüzde 32,7'dir.

Faiz harcamalarının payının azalması, bütçede harcama bileşiminin değişmesine ve ekonomik ve sosyal kalkınmada önem taşıyan diğer harcama gruplarının ağırlığının artmasına imkan sağlamaktadır.

Konuşmamın bu bölümünde 2008 yılı bütçesine geçmeden önce kısaca 2007 yılı bütçesi yılsonu gerçekleşme tahminimizden bahsetmek istiyorum:

2007 BÜTÇESİ GERÇEKLEŞME TAHMİNİ

(Milyon YTL)	2007		GSMH'YE ORANI (%)	
	BÜTÇE	GERÇ.TAH.	2007 BÜTÇE	2007 GERÇ.TAH.
1- MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	204.989	202.853	32,5	31,4
-FAİZ HARIÇ BÜTÇE GİDERLERİ	152.043	153.854	24,1	23,8
-FAİZ GİDERLERİ	52.946	49.000	8,4	7,6
2- MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	188.159	187.970	29,8	29,1
-VERGİ GELİRLERİ	158.153	151.056	25,0	23,4
3- BÜTÇE AÇIĞI	16.830	14.884	2,7	2,3
4- FAİZ DIŞI FAZLA	36.116	34.116	5,7	5,3

2007 yıl sonu itibarıyla;

- Merkezi yönetim bütçe giderlerinin 202 milyar 853 milyon YTL,
- Merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 187 milyar 970 milyon YTL,
- Bütçe açığının 14 milyar 884 milyon YTL,
- Faiz Dışı Fazla tutarının 34 milyar 116 milyon YTL,

olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Görüldüğü gibi, 2007 yılında bütçe harcamaları hedeflenenin altında ve bütçe açığı da öngörülenden daha düşük gerçekleşecektir.

2008 bütçesi ile ilgili olarak ise şunları ifade etmek istiyorum.

2008 bütçe ödeneklerini de uygulanan ekonomik programın ilke ve hedeflerine uygun olarak, kamu kesimi açıkları ile enflasyonun düşürülmesi ve reel ekonomideki canlanmanın sürdürülmesine katkıda bulunulması hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlayacak şekilde belirledik. Kamu idarelerinin hizmet önceliklerini dikkate alarak gerekli kaynakları tahsis ettik.

2008 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE BÜYÜKLÜKLERİ

(Milyon YTL)	2007		2008	GSMH'YE ORANI (%)		
	BÜTÇE	GERÇ.TAH.	BÜTÇE	2007 BÜTÇE	2007 GERÇ. TAH.	2008 BÜTÇE
1- MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİ	204.989	202.853	222.553	32,5	31,4	31,1
-FAİZ HARİÇ BÜTÇE GİDERLERİ	152.043	153.854	166.553	24,1	23,8	23,2
-FAİZ GİDERLERİ	52.946	49.000	56.000	8,4	7,6	7,8
2- MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GELİRLERİ	188.159	187.970	204.556	29,8	29,1	28,5
-VERGİ GELİRLERİ	158.153	151.056	171.206	25,0	23,4	23,9
3- BÜTÇE AÇIĞI	16.830	14.884	17.997	2,7	2,3	2,5
4- FAİZ DIŞI FAZLA	36.116	34.116	38.003	5,7	5,3	5,9

Bu anlayışla belirlenen 2008 yılı bütçe büyüklükleri:

2008 yılı merkezi yönetim bütçesinde;

- Bütçe Giderleri: 222 milyar 553 milyon YTL,
 - Bütçe Gelirleri (net): 204 milyar 556 milyon YTL,
 - Bütçe Açığı: 17 milyar 997 milyon YTL,
 - Faiz Dışı Fazla: 38 milyar 3 milyon YTL,
- olarak hedeflenmektedir.

Şimdi de bütçe ödeneklerinin temel kalemler itibariyle dağılımına bakmak istiyorum:

Personel	55,5 milyar YTL
Faiz	56
Sosyal Güvenlik Kurumları	37
Yatırım	13,6
Mahalli idarelere	15
Savunma-güvenlik mal ve hizmet alımı	8,4
Diğer kamu kurumlarının mal ve hizmet alımları	7,3
Sağlık	6,7

Tarımsal destekleme	5,4
SYDTF ve SSM'ye aktarılan	3,6
KİT sermaye-görev zararı	2,3
Öğrenci kredi-burs	1,7
Özürlülerin eğitim gid.	0,4

2008 YILI MALİYE POLİTİKASI HEDEFLERİ

- Tesis edilen mali disiplini devam ettirmek,
- Enflasyonla mücadele politikasını desteklemek,
- Kamu borç stokundaki düşüş eğilimini devam ettirecek bir faiz dışı fazla gerçekleştirmek,
- Faiz giderlerinin bütçe üzerindeki baskısını hafifletmek,
- Bütçe harcamalarını sağlam gelir kaynaklarıyla karşılamak,
- Kamu harcamalarının kalitesini artırmak,
- Makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak,
- Hesap verebilirliği ve mali saydamlığı güçlendirmek,
- Verimliliği ve üretimi teşvik edici bir tarımsal destekleme politikası oluşturmak,
- Sosyal politika ve programlarla gelir düzeyi düşük kesimleri desteklemek,
- Kırsal kesimin alt yapısını güçlendirmek.

2008 yılına ilişkin maliye politikası hedeflerimizi ise şu şekilde sıralamak istiyorum:

- Tesis edilen mali disiplini devam ettirmek: Biraz önce bahsettiğim anlayış çerçevesinde mali disiplinden ödün vermek mümkün değildir. Sürdürülebilir büyüme ve kalkınma, ancak uzun dönemli mali disiplin ile mümkün olur. Bütün dünyada maliye politikalarının en temel amaçlarından birincisi, mali disiplindir.
- Enflasyonla mücadele politikasını desteklemek,
- Kamu borç stokundaki düşüş eğilimini devam ettirecek bir faiz dışı fazla gerçekleştirmek,
- Faiz giderlerinin bütçe üzerindeki baskısını hafifletmek,

- Bütçe harcamalarını sağlam gelir kaynaklarıyla karşılamak: Bütçe harcamalarının sağlam gelir kaynağı, vergilerdir. Vergiler yerine borçlanmayı seçmek kısa vadede kolay bir yol gibi gelebilir, ancak bunun uzun vadede bir getirisi asla yoktur ve karşılığı ağır borç yüküdür.
- Kamu harcamalarının kalitesini artırmak: Başta eğitim, sağlık ve adalet gibi sektörlerde hizmet kalitesini artıracak yönde kaynak tahsisi amacını güdüyoruz. Bu da, bu sektörlerle oldukça fazla seviyede kaynak tahsis etmek ve düzenleyici bir dizi önlemler almak şeklinde kendini göstermektedir.
- Makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak,
- Hesap verebilirliği ve mali saydamlığı güçlendirmek,
- Verimliliği ve üretimi teşvik edici bir tarımsal destekleme politikası oluşturmak,
- Sosyal politika ve programlarla gelir düzeyi düşük kesimleri desteklemek,
- Kırsal kesimin alt yapısını güçlendirmektir.

Önceki yılların bütçe uygulamalarında olduğu gibi, 2008 bütçesini de ekonomi ve kamu maliyesi politikalarına uygun olarak tam bir kararlılık ve mali disiplin anlayışı içinde uygulamaya devam edeceğiz. Bu çerçevede, belirlenen hedeflere ulaşılması için, alınan tedbirlerin kararlılıkla sürdürülmesini sağlayacağız. Uygulanan bütçe politikası, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da ekonomik ve mali istikrarın sürdürülmesinde en önemli araç olacaktır.

Değerli katılımcılar,

Son olarak, vergi politikası ve uygulamasından bahsetmek istiyorum.

Vergi sistemindeki yapısal sorunların giderilmesi, sürdürülebilir bir büyüme ve istihdam artışı için yatırım ortamının iyileştirilmesini sağlayacak düzenlemeler hayata geçirdik. Bu bağlamda;

- Enflasyon muhasebesine geçilmiştir.
- Gelişmişlik düzeyi nispeten düşük olan 49 ilimizde faaliyette bulunan mükelleflerimize gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi işveren paylarında teşvik, yatırım yeri tahsisi ve enerji desteği sağlanmıştır.
- Katma Değer Vergisi ile ilgili olarak tekstil, sağlık, eğitim ve gıda sektörlerinde oran indirimine gidilerek yüzde 18'den yüzde 8'e çekilmiştir.

Bütün bunlar, ihracatı teşvik etmek, rekabet ve alım gücünü artırmak ve kayıtlı ekonomiye geçiş sürecini hızlandırmak amacıyla getirilen önemli indirim ve istisnalardır.

- 2008 yılı başından itibaren uygulanmak üzere turizm sektöründe KDV oranını yüzde 18'den yüzde 8'e indirdik. Böylece turizm sektörünün uluslararası rekabet gücü daha da artmış olacaktır.

- Teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılan yatırımlardan elde edilen gelirler, vergiden istisna edilerek, araştırma geliştirme faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve inovasyon ile ilgili projelere önem verilmesi bakımından önemli ölçüde teşvik edilmiştir.
- Damga vergisi ve harçların uygulama alanları büyük ölçüde daraltılarak, damga pulu yapıştırma işlemi ile damga vergisi tahsilatı tamamen kaldırılmıştır.
- Yurtdışında yatırım yapan mükelleflerimizin bu yatırımlardan elde ettikleri kazançların Türkiye'ye intikali önündeki tüm vergisel engeller tamamıyla ortadan kaldırılmıştır.
- Ekonomide meydana gelen gelişmeler dikkate alınarak; Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda yer alan ve her ay için yüzde 4 olarak uygulanan gecikme zammı oranı yüzde 2,5'e indirilmiştir. Buna paralel olarak aynı Kanunda yer alan ve yıllık yüzde 30 olarak uygulanmakta olan tecil faizi oranı yıllık yüzde 24 olarak belirlenmiştir.
- Vergi Usul Kanunda yapılan değişikliklerle, 1 Ocak 2006 tarihinden sonra ortaya çıkan ve vergi ziyat cezası kesilmesini gerektiren fiiller için ceza hukukunun genel prensiplerine paralel düzenleme yapılarak mevzuat ve uygulama basitleştirilmiştir.

Bakanlığım vergi sisteminin yapılandırılması çalışmalarını belirli bir strateji çerçevesinde sürdürerek vergi mevzuatı ile ilgili önemli politika değişikliklerinde bulunmuştur. Bunlardan birisi gelir üzerinden alınan vergilere ilişkin yapılan kanuni düzenlemelerdir.

Günümüzde birçok ülkede düşük oranlı ama geniş tabanlı ve yatırımları teşvik edici bir vergi sistemi oluşturulması yönünde önemli adımlar atılmaktadır. Bu ise daha fazla istihdam, daha fazla refah ve sonuç itibarıyla daha fazla vergi hasılatı anlamına gelmektedir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, Kurumlar Vergisi Kanunumuz gelişmiş ülke vergi kanunlarında yer alan, transfer fiyatlandırması, kontrol edilen kurum kazançları, zararlı vergi rekabeti ile mücadele gibi vergi güvenlik müesseselerini de içerek şekilde yeniden yazılmıştır. Kanunda öteden beri mükellefle idare arasında uyumsuzluk konusu olan örtülü sermaye ve örtülü kazanç dağıtımı gibi düzenlemeler objektif kriterlere bağlanarak bu hususlardaki belirsizlikler giderilmiştir.

2006 yılı başından itibaren yürürlüğe giren yeni Kurumlar Vergisi Kanunu ile vergi oranı yüzde 30'dan yüzde 20'ye indirilmiştir. Böylece kurum kazançları (kar payları) üzerindeki vergi yükü de yüzde 45'ten yüzde 34'e düşmüştür.

Benzer şekilde Gelir Vergisi Kanununda yapılan değişikliklerle Gelir Vergisi tarife yapısı yüzde 4'e indirilmiş, en yüksek vergi oranı ise yüzde 45'ten yüzde 35'e çekilmiştir.

Bildiğiniz gibi Gelir Vergisi Kanununda bu yılın başlarında yaptığımız çok önemli bir değişiklikle asgari geçim indirimini müessesesini gelir vergisi sistemimize dahil etmiş bulunuyoruz. Bu yeni sistemi, 1.1.2008 tarihinden itibaren uygulamaya başlayacağız.

Bu uygulama ile gelişmiş ülke örneklerinde olduğu gibi ücretlinin medeni ve ailevi durumunu dikkate alarak asgari ücretin en az yarısından başlamak üzere büyük bir kısmı, bazı durumlarda ise tamamı vergi dışı bırakılmaktadır.

Bu uygulama, istihdam üzerindeki vergi yükünü önemli ölçüde azaltacak ve Türkiye istihdam üzerindeki vergi yükleri sıralamasında OECD ülkeleri arasında 7 basamak daha iyi konuma gelecektir.

Vergi politikamızın temel amacı, büyüme ve istihdam politikalarını destekleyici, makroekonomik politikalara uyumlu, etkin ve basit bir vergilendirme sisteminin oluşturulmasıdır.

Bu amaca ulaşabilmek için bir taraftan yatırım ortamının iyileştirilmesi, diğer taraftan da kayıtlı ekonomiye geçiş sürecin hızlandırılması gerekmektedir. Bu ise ancak anlaşılabilir ve saydam bir vergi mevzuatı, öngörülebilir bir vergi yükü, düşük oranlı- geniş tabanlı bir vergi sistemi ve etkin bir dairesi ile sağlanabilecektir.

Biraz önce bahsettiğim hususlara ilave olarak ve bu yapılanların geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği bağlamında önümüzdeki dönemde kayıtlı ekonomiye geçiş sürecinin hızlandırılması en başta gelen hedeflerimiz arasında yer almaktadır.

Bu nedenle, tüm kamu idarelerinin aktif katılımı ile Hükümetimiz tarafından kayıtlı ekonomiye geçiş sürecinin hızlandırılmasına yönelik olarak etkin bir mücadele yürütülerek, bu husus bir devlet politikası haline getirilecektir.

Öncelikle mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu artıracak yaklaşımlar üzerinde duracağız. Bu kapsamda, vergi mevzuatının basitleştirilerek uygulamasının daha etkin hale getirilmesine yönelik çalışmalara devam edeceğiz. Mükelleflere verilen hizmet kalitesini sürekli iyileştirecek ve yeni hizmet seçenekleri geliştireceğiz. Mükellef işlemlerini basitleştirecek ve toplumun tüm kesimlerinde vergi bilincini artırmaya yönelik eylemler gerçekleştireceğiz. Artık mükelleflerimize o kadar iyi imkanlar getirmeye başladık ki, bütün beyannameleri internet yoluyla alıyoruz. Bugün toplam beyannamelerin yüzde 92'si internet üzerinden alınıyor.

Gelir Vergisi Kanununun baştan sona daha yalın ve anlaşılır bir dille yeniden yazılması çalışmaları devam etmektedir. Kurumlar Vergisi Kanununda olduğu gibi bu Kanun da, gelişmiş ülke örnekleriyle paralel müesseseler içeren, serbest piyasa ekonomisiyle uyumlu, yatırımları ve istihdamı teşvik ederek sürdürülebilir ekonomik büyümeyi destekleyen, vergiye gönüllü uyumu artırarak kayıtlı ekonomiye geçiş sürecini hızlandıran, geniş tabanlı, etkin ve verimli bir vergi sistemini oluşturmaya yönelik olacaktır.

Çalışmaları halen devam eden Gelir Vergisi Kanunu Tasarısını önümüzdeki dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunmayı hedefliyoruz.

Ayrıca, 1961 yılında yürürlüğe girmiş bulunan ve mükelleflerin vergi uygulamalarına ilişkin hak ve yükümlülüklerini ve buna ilişkin süreçleri düzenleyen Vergi Usul Kanunu gözden geçirilerek daha basit, anlaşılır ve kolay uygulanabilir bir yapıya kavuşturulacaktır.

Önümüzdeki döneme ilişkin bir diğer politikamız; Türkiye'nin yüksek büyüme hedefine yönelik olarak katma değeri yüksek ürünler üretmesi için araştırma ve geliştirme faaliyetleri üzerindeki desteğin daha da artırılmasıdır. Ülke ekonomisinin uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir yapıya kavuşturulması ve yapısının değiştirilmesi için;

- Teknolojik bilgi üretilmesini,
- Üründe ve üretim süreçlerinde yenilik yapılmasını,
- Verimliliğin artırılmasını,
- Üretim maliyetlerinin düşürülmesini,
- Katma değeri yüksek alanlara yönelik yatırımlar ile Ar-Ge'ye ve yeniliğe yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişinin hızlandırılmasını sağlamak,
- Ar-Ge personeli ve nitelikli işgücü istihdamının artırılmasını desteklemek amacıyla

Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun Tasarısını hazırladık ve Türkiye Büyük Millet Meclisine sunduk.

Gelir idaresinin yapısını güçlendirmeye devam edeceğiz. Teknolojik alt yapıımızı VEDOP-3 yoluyla güçlendiriyoruz.

Risk analizine dayalı denetim sisteminin kapsamı genişletilerek vergi incelemelerinin daha etkin ve yaygın olması sağlanacaktır. Vergi kaçakçılığı ve kayıt dışının üstüne daha sıkı tedbirlerle gideceğiz. 2007 yılı Ocak-Ekim döneminde vergi inceleme elemanlarımız tarafından yapılan vergi incelemeleri sonucunda 111.548 vergi inceleme raporu düzenlenmiştir. İncelenen 45,7 milyar YTL matraha karşılık 23,3 milyar YTL matrah farkı tespit edilmiştir. Bu incelemelerde 6,1 milyar YTL vergi cezası ve usulsüzlük cezası tatbik edilmiştir. Kesilen cezalarda bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 128 artış olmuştur. Bu yıl içinde tarhiyat öncesi ve sonrası uzlaşmalar sonucunda 803 milyon YTL'si vergi aslı ve cezası, 919 milyon YTL'si gecikme faizi olmak üzere toplam 1 milyar 722 milyon YTL tahsilat sağlanmıştır.

4-SONUÇ

Sonuç olarak şunları belirtmek isterim ki, Türkiye'nin son yıllarda sergilediği bu performansı artırarak devam ettirmesine yönelik politika ve çalışmaların bilinçli ve kararlı bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir.

Bakanlık olarak ekonomik istikrar, büyüme ve kalkınma amacına yönelik olarak maliye politikalarını tasarlama ve uygulama yönünde bugüne kadar attığımız adımları kararlılıkla sürdüreceğimizi bu vesileyle ifade etmek isterim.

Hepimizin ortak amacı, Türkiye'yi demokrasi içinde geliştirmek ve bu suretle halkın yaşam kalitesini ve refahını artırmaktır. Bu konuda sağlayacağımız başarılar, halen dünyanın 17. büyük ekonomisi olan Türkiye'yi ilk 10'a yaklaştıracaktır.

Türkiye yatırımların sürekli değer kazandığı ve sürekli yeni yatırım fırsatlarının doğduğu bir ülke konumundadır. Türkiye'nin gelecekte de bu konumunu daha ileri noktalara taşıyacağına inanıyorum.

Sözlerime son verirken, beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Hepinize saygılar, sevgiler sunuyorum.